

Marko Attila Hoare, *Genocid i otpor u Hitlerovoj Bosni: Partizani i četnici, 1941–1943*. Sarajevo: Dobra knjiga, 2023, 473 str.

Ova knjiga pruža detaljan i nijansiran prikaz kompleksne i često nasilne dinamike otpora i suradnje tokom Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini. Hoare pažljivo prati evoluciju dva glavna vojna i politička aktera, partizana i četnika, na prostoru sadašnje Bosne i Hercegovine za vrijeme Drugog svjetskog rata, kao i ulogu bosansko-muslimanskog stanovništva usred nemira okupacije, genocida i rata. *Genocid i otpor u Hitlerovoj Bosni: Partizani i četnici, 1941–1943*, autora Marka Attila Hoarea, britanskog historičara, prijevod je njegove knjige napisane na engleskom *Genocide and Resistance in Hitler's Bosnia: The Partisans and the Chetniks, 1941–1943*, izdata od strane Britanske akademije. Ova knjiga je ujedno osvojila prvo mjesto na takmičenju za postdoktorske monografije Britanske akademije 2004. godine.

Knjiga se sastoji od šest poglavlja i hronološki predstavlja razvoj partizanskog pokreta otpora u Bosni i Hercegovini, te turbulentne periode kroz koje pokret prolazi, ali i razvoj četničkog pokreta iz nominalnog pokreta otpora u definitivnog kolaboranističkog saradnika nacističke Njemačke. Kako su poglavlja hronološki poredana, Hoare počinje knjigu sa kraćim prikazom razloga partizansko-četničkog sukoba, što je zapravo određeni uvod u njegovu knjigu. Prvo poglavlje *Komunisti i srpska pobuda, c. april–septembar 1941* pažljivo prati početak pokreta otpora nakon Aprilskog rata, evidentirajući incijalni otpor komunističkog vođstva

pokretanju ustanka i primat srpskih elemenata društva u ustanku. Hoare navodi da je razlog tome to što je pravoslavno stanovništvo bilo proganjano i ubijano od strane ustaša. Dalje u poglavlju autor govori o razvoju partizanskog pokreta u Bosni, ističući njegovu višetničku kompoziciju i posvećenost antifašističkoj, antiosoviničkoj ideologiji. Vođeni Komunističkom partijom Jugoslavije (KPJ), partizani su težili ujedinjenju svih jugoslovenskih naroda protiv Sila Osovine i njihovih lokalnih suradnika. Ovaj inkluzivni pristup privukao je raznolik krug sudionika, uključujući Srbe, Hrvate, muslimane i Jevreje. Unatoč njihovom višetničkom karakteru, partizani su se suočavali sa značajnim izazovima u sticanju podrške bosansko-muslimanskog stanovništva. Hoare pripisuje ove teškoće kombinaciji faktora, uključujući predratne napetosti između muslimana i Srba, ciljanje muslimana od strane četničkih snaga i povremene propuste partizana u zaštiti muslimanskih zajednica.

Naredno poglavlje *Velikosrpska reakcija, c. august–decembar 1941* govori o podjelama unutar otpora na partizanske i četničke elemente. Četnici, s druge strane, izronili su kao pretežito srpski nacionalistički pokret, često usklađen s interesima izbjegličke kraljevske vlade Srbije. Dok su neke četničke jedinice sudjelovale u stvarnom otporu protiv Osovinskih snaga, druge su surađivale s okupatorskim snagama i sudjelovale u zločinima protiv bosanskih muslimana i Hrvata. Hoare pažljivo proučava raznolike motivacije i akcije četnika, priznajući njihove povremene činove otpora protiv Osovinskih snaga, ali istovremeno osuđujući njihovo sudjelovanje u genocidu nad bosanskim

muslimanima. Ističe fragmentaciju pokreta četnika, napominjući da je obuhvatio i stvarne borbe otpora i prilagodljive suradnike.

Usred tih sukoba između partizana i četnika našli su se uhvaćeni bosanski muslimani često trpeći nasilje s obje strane. U poglavlju *Od srpske pobune do bosanske revolucije c. decembar 1941–mart 1942* Hoare dokumentira sustavno ciljanje bosanskih muslimana od strane četničkih snaga, koje su ih smatrale prijetnjom njihovoj viziji Velike Srbije. Unatoč izazovima s kojima su se suočavali, bosanski muslimani također su igrali aktivnu ulogu u pokretu otpora, pridružujući se, kako partizanskim, tako i četničkim jedinicama. Hoare ističe doprinos bosanskih muslimana borbi protiv Osovinskih snaga, naglašavajući njihovu otpornost i odlučnost usprkos progona i nasilju. Hoare zaključuje naglašavajući da je period od decembra 1941. do marta 1942. označio prekretnicu u razvoju pokreta otpora u Bosni. Partizansko prihvatanje antifašističke ideologije i multietničkog jedinstva u oštroj je suprotnosti sa četničkim srpskim nacionalističkim planom i saradnjom sa Osovinom. Ovo odstupanje postavilo je teren za eskalaciju sukoba između dva pokreta, koji bi imao razorne posljedice po Bosnu i njen narod.

Poglavlje *Lijeve greške i partizanska kriza, c. februar–juni 1942* upravo obrađuje eskalaciju sukoba između partizana i četnika, ali i nastanku neuravnoteženog pristupa pojedinih partizanskih vođa četničkom pokretu. Kao odgovor na određeno prilagođavanje određenih partizana "pobunjeničkom šovinizmu" Svetozar Vukmanović Tempo i drugi partizanski

zapovjednici započeli su razne procese koji su kasnije nazivani "lijevim greškama". Hoare ističe kao osnovne elemente ovih "lijevih grešaka" obaveznu kolektivizaciju, anti-religijske persekucije, etničku diskriminaciju i rigidno upravljanje vojskom. Kao razlog dolaska do "lijevih grešaka" navodi neiskustvo i dogmatizam partizanskog vođstva, pritisak od strane Komiterne, te vojne neuspjehe i probleme vojne mobilizacije. Dalje Hoare detaljnije obrazlaže rezultate ovih "lijevih grešaka" prvenstveno se fokusirajući na uticaj ovih događaja na raspoloženje domaćeg stanovništva prema partizanima, povećanju etničkog razdora i negativno mijenjanje percepcije šta predstavlja partizanski pokret. Koliko su značajne bile ove "lijeve greške", prema Hoareu, govori činjenica da su razgovori i diskusije između partizanskog rukovodstva bile vođene čak nakon 30 godina nakon završetka Drugog svjetskog rata.

U narednom poglavlju *Partizani u zapadnoj Bosni, c. juli 1941–oktobar 1942*. Hoare pruža detaljan prikaz ranih borbi i uspjeha partizana u zapadnoj Bosni, naglašavajući njihove napore da uspostave pokret otpora i njihovu otpornost pred odmazdom Osovine. Također, naglašava složenu dinamiku regiona, gdje su etničke tenzije i rivalstva odigrali značajnu ulogu u oblikovanju toka događaja. Fokus u ovom poglavlju je na uspostavu oslobođenih teritorija i problemima prilikom održavanja ovih teritorija. Osim toga, Hoare obrađuje prerastanje partizanskog pokreta u gerilski pokret, te razilaženje sa četnicima, koji će predstavljati okosnicu daljih krvavih sukoba između partizana i četnika. Sukobi se u ovom periodu manifestuju i u samom

sekretarijatu zbog kojih dolazi do nestabilnosti unutar samog partizanskog pokreta. Posljednje poglavlje *Bosna i Hercegovina poražava Veliku Srbiju c. juni 1942–oktobar 1943.* posebno daje osvrt na jačanje partizanskog pokreta i njihov obračun sa "lijevim greškama". Prema Hoareu, razlog zbog kojeg partizani u ovom periodu izrastaju u vodeći pokret otpora u okupiranoj Jugoslaviji leži u partizanskom multietničkom stavu, ali i četničkom surađivanju sa okupacionim snagama prvenstveno sa nacističkom Njemačkom i fašističkom Italijom. Ovo poglavlje naglašava izuzetnu transformaciju partizana i njihovu odlučujuću pobjedu nad četnicima u ključnim trenucima. Njihova sposobnost da prevladaju greške iz prošlosti, prilagode svoje strategije i zadrže široku privlačnost

pokazala se ključnom za njihov uspjeh. Pojava partizana kao dominantne snage otpora imala je duboke implikacije na tok rata u Bosni i budućnost zemlje.

Knjiga *Genocid i otpor u Hitlerovoj Bosni* pruža nijansiranu i dubinsku analizu kompleksnih i često nasilnih događaja koji su se odvijali u Bosni i Hercegovini tokom Drugog svjetskog rata. Hoareovo djelo izaziva pojednostavljene narative dobra nasuprot zla, umjesto toga predstavljajući višeslojnu priču o međusobnoj povezanosti između otpora, suradnje i žrtvovanja. Proučavajući djelovanje, kako partizana, tako i četnika, kao i iskustva bosansko-muslimanskog stanovništva, Hoare rasvjetljava tamne dubine ljudskog ponašanja tokom Drugog svjetskog rata.

OMER MERZIĆ